

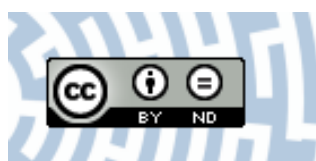

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Kryzys świadomości a świadomość kryzysu

Author: Agnieszka Wesołowska

Citation style: Wesołowska Agnieszka. (2017). Kryzys świadomości a świadomość kryzysu. "Studia z Historii Filozofii" (2017, nr 2, s. 141-155), doi 10.12775/szhf.2017.020

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

AGNIESZKA WESOŁOWSKA
UNIwersytet Śląski, Katowice, Polska
ALETHEIA2@INTERIA.PL

Kryzys świadomości a świadomość kryzysu

„Głębia jest oznaką chaosu, który rzetelna nauka chce przekształcić w kosmos, w prosty, zupełnie jasny, przejrzysty porządek”¹.

„W samym człowieku [...] ma leżeć prawdziwa podstawa filozofii”².

Problematyka podejmowana w artykule wyznaczona jest przez namysł nad ludzką świadomością z jednej strony oraz celem i zadaniami stojącymi przed fenomenologią jako filozofią transcendentálną z drugiej strony. Transcendentálne wyjaśnienie poznania wiąże się z podkreśleniem aktywnego udziału świadomości w określaniu struktury tego, co poznawane, z ugrunтовaniem w czystym doświadczeniu *ego cogito*. Husserla projekt fenomenologii transcendentálnej jest skorelowany z rozważaniami dotyczącymi ogólnego kryzysu, który stanowi *de facto* kryzys świadomości obejmujący sferę nauki i człowieczeństwa. Projekt fenomenologii jest filozofią nowego rodzaju. W jej perspektywie świadomość, człowiecze „ja”, pozostaje wielką zagadką, ideą, która na skutek uwikłań w światopoglądowe i naukowe przesady uległa

¹ E. Husserl, *Filozofia jako ścisła nauka*, przeł. W. Galewicz, Warszawa 1992, s. 76.

² E. Husserl, *Fenomenologia i antropologia*, przeł. S. Walczewska, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1987, t. 32, s. 333.

zafałszowaniu. Doprowadziło to do ogólnego kryzysu idei nieskończoności. Fenomenologia tym samym będąca, zdaniem Husserla, filozofią rozumianą jako znacznie więcej niż historyczny fakt okazuje się filozofią, w której objawia się idea nieskończonego zadania³.

Celem artykułu jest pokazanie współzależności między świadomością kryzysu a kryzysem świadomości. O ile kryzys świadomości jest związany z jej uświatowieniem, a w szczególności znaturalizowaniem, typowym dla nauk pozytywnych, tak że jego konsekwencją staje się z jednej strony niejasność i zachwianie sensu przedmiotów badanych przez nauki, z drugiej zaś zafałszowanie norm i przekształcenie życia w irracjonalną mieszaninę faktów, o tyle świadomość kryzysu oznacza zdemaskowanie zafałszowań przesłaniających horyzonty nieskończonych zadań filozofii. W konsekwencji zaś następuje odsłonięcie zasłoniętego w naturalnym świecie subiektywnego źródła emanującego sens, odsłonięcie, które jest koniecznym momentem w procesie wyzwolenia świadomości spod władzy złudzeń poznawczych.

Można pokusić się o twierdzenie, że projekt fenomenologii transcendentalnej jest ściśle związany z ideą teleologii, odwołując się wprost do Husserla, chodzi o „zamiar odsłaniania uniwersalnej problematyki zawartej w teleologicznej idei filozofii”⁴. Idea ta stanowiąca klucz do zrozumienia Husserlowskiej fenomenologii wiąże się z postulatem praktycznym skorelowanym z pytaniem „o ostateczne źródło wszelkich tworów poznawczych, zastanowieniem się poznającego nad sobą samym i swoim poznającym życiem, w którym pojawiają się w sposób celowy wszelkie obowiązujące go twory nauki”⁵. Powtórzmy, w rozumieniu twórcy fenomenologii filozofia jest próbą urzeczywistnienia idei nieskończoności, idei nieskończonego zadania⁶. Odwołajmy się do Husserla, który w *Kryzysie...* pisze następująco: „Wszelka historycznie rzeczywista filozofia jest mniej lub bardziej pomyślną próbą urzeczywistnienia przewodniej idei nieskończoności, a nawet ogółu prawd. Ideały praktyczne, wypatrzone jako wieczne bieguny, od których w ciągu całego życia nie można zbroczyć, by tego nie pożałować, by nie sprzeniewierzyć

³ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, przeł. J. Sidorek, Warszawa 1993, s. 39.

⁴ Zob. E. Husserl, *Medytacje kartezjańskie z dodaniem uwag krytycznych Romana Ingardena*, przeł. A. Wajs, Warszawa 1982, s. 129.

⁵ Zob. E. Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentalen Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, hrsg. von W. Biemel, [w:] Husserliana – Edmund Husserl, *Gesammelte Werke*, Bd. 6, Den Haag 1962, s. 100.

⁶ Zob. E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 39.

się sobie i tym samym siebie nie unieszczęśliwić, żadną miarą nie są w tym widzeniu jasne i określone; raczej są antycypowane w wieloznacznej ogólności. Określenie dokonuje się dopiero w konkretnym zastosowaniu [...]”⁷. W niniejszym tekście zmierzamy do ukazania, że Husserl przedstawia projekt filozofii jako nauki cofającej się do ostatecznego źródła, filozofii pojmowanej jako nieskończone zadanie, która w pierwszym kroku uwyrażnia zaślepienie na idee, powodujące kryzys świadomości, a w ramach kroku drugiego – poddając refleksji źródła kryzysu – umożliwia jego przezwycięzenie.

Teleologiczna funkcja filozofii

W pracy *Filozofia jako ścisła nauka* Husserl ujmuje filozofię jako naukę spełniającą funkcję teleologiczną w duchowym rozwoju człowieczeństwa. „Filozofia – pisze – jest nie tylko faktem historycznym, lecz nadto spełnia wielką, ba jedyną w swym rodzaju funkcję teleologiczną w rozwoju duchowego życia ludzkości, wnosząc mianowicie na najwyższy poziom życiowe doświadczenie, wykształcenie, mądrość swego czasu”⁸. Wiążąc fakt pojawienia się filozofii z objawieniem się idei nieskończonego zadania, Husserl uwyrażnia ideę immanentnie zawartą w historii ludzkości, immanentną teleologię. Wraz z powstaniem filozofii ludzkość zyskuje zdolność kierowania się rozumem, opierając się na nieskończonych zadaniach. W związku z brakiem racjonalności, będącym przyczyną „nieznośnego dla człowieka braku jasności co do własnej egzystencji i własnych nieskończonych zadań”⁹, istotnym celem filozofii jest rozjaśnianie egzystencji w wymiarze praktyczno-etycznym. Za sprawą filozofii człowiek kieruje się, zdaniem Husserla, ku biegunom nieskończoności. „Żadna inna postać kultury obecna w horyzoncie historycznym przed filozofią nie jest w takim sensie [jak ona] kulturą idei i wszystkim im obce są zadania nieskończone, obce są takie uniwersa przedmiotów idealnych, które tak w całości, jak i w każdym szczególe oraz zgodnie z sensem metod ich wytwarzania zawierają w sobie nieskończoność”¹⁰. Filozofia ma pełnić funkcję teleologiczną w odniesieniu do samej siebie i człowie-

⁷ Tamże.

⁸ E. Husserl, *Filozofia jako ścisła nauka*, s. 62.

⁹ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 39.

¹⁰ Tamże, s. 23.

czeństwa. Już Arystoteles w tekście *Zachęta do filozofii* pisze, że odrzucenie idei nieskończoności pociągnęłoby za sobą „wiele różnych, niemożliwych do przyjęcia konsekwencji”¹¹.

Idea teleologii jest kluczem do zrozumienia związku między subiektywnością, jej antropologicznym wcieleniem, filozofią i nauką¹². Rozwiązanie tkwi w ponownym postawieniu kwestii zadań i celu filozofii. Teleologia pozostaje w związku z krytyką naukowego dążenia do naturalizacji wszelkich idei i naturalizacji świadomości. O ile nauki same w sobie nie mają wiele do powiedzenia na temat ludzkiego doświadczenia, o tyle – zorientowana teleologicznie – fenomenologia, odsłaniając nieskończone ideały i zadania, umożliwia wkroczenie człowieka na wyższy szczebel rozwoju rozumu. Z powstaniem filozofii, oznaczającym zdaniem Husserla zrewolucjonizowanie całego sposobu bycia człowiekiem, dokonuje się zrewolucjonizowanie kultury i „dziejowości, która teraz jest dziejami stawania się człowieczeństwa skończonego człowieczeństwem nieskończonych zadań”¹³. Filozofia rozpoczyna proces przemiany ludzkiego życia: „wspólnotę ludzi opanował nowy, pochodzący z filozofii i jej nauk szczegółowych duch swobodnej krytyki i norm zwróconych ku nieskończonym zadaniom i tworzy teraz nowe, nieskończone ideały!”¹⁴. W *Kryzysie nauk europejskich* Husserl pisze o historycznej teleologii nieskończonych celów rozumu w odniesieniu do Europy, twierdząc, iż „europejski »świat« narodził się z idei rozumu, tzn. z ducha filozofii”¹⁵. Immanentna teleologia – wrodzona Europie dzięki filozofii mającej swój początek w antycznej Grecji – tworzy jej duchową postać. To właśnie idea teleologii przesądza ostatecznie o duchowym wymiarze europejskiego sposobu myślenia i działania, uwidaczniając się jako „początek rozwoju nowej epoki ludzkości [...], która chce i potrafi żyć jedynie w swobodnym kształtowaniu swego bytu (*Daseins*), swego historycznego życia w oparciu o idee rozumu, o nieskończone zadania”¹⁶. Wraz z tą ideą oprócz naturalnego namysłu nad życiem człowieka i otaczającym go światem pojawia się w myśleniu nowy,

¹¹ Zob. Arystoteles, *Zachęta do filozofii*, przeł. K. Leśniak, [w:] tenże, *Zachęta do filozofii. Fizyka*, przeł. K. Leśniak, Warszawa 2010, s. 131.

¹² Zob. P. Łaciak, *Problem „telos” człowieczeństwa w fenomenologii Edmunda Husserla*, [w:] *Filozofia jako sposób odczuwania i konceptualizowania ludzkiego losu*. Materiały z sesji naukowej Katowice–Wisła, 11–14 maja 1998 r., red. J. Bańka, Katowice 1999, s. 60.

¹³ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 24.

¹⁴ Tamże, s. 37.

¹⁵ Tamże, s. 50.

¹⁶ Tamże, s. 17.

odwołujący się do idei rozumu motyw transcendentálny. Tworząc projekt fenomenologii transcendentálnej jako urzeczywistnienie tej idei, Husserl pokazuje, że to właśnie fenomenologia odwołująca się do idei nieskończonego zadania „po raz pierwszy uczyniła ducha jako takiego polem systematycznego doświadczenia i nauki, a przez to spowodowała całkowite przestawienie zadania poznania”¹⁷.

W Husserlowskim ujęciu teleologii chodzi o ideę, której nigdy w pełni nie można urzeczywistnić, o nieskończone zadanie, o rozum ukryty w dziejach, rozum, którego ujawnianie wieńczy fenomenologia odkrywająca transcendentálną subiektywność, jaką nosi w sobie każdy człowiek. A przy tym o prawa i zasady dotyczące subiektywności, która tworzy naukę, prawa możliwe do wyjaśnienia w perspektywie odkrytej w ramach filozoficznego namysłu idei nieskończoności. Husserl stwierdza, że do transcendentálnej fenomenologii doprowadziło go „wypracowanie rzeczywistej metody uchwytowania podstawowej istoty ducha w jego intencjonalnościach i konsekwentnego rozbudowywania w nieskończoność analizy ducha”¹⁸. Wyjaśnienie korelacji subiektywności ze światem, dokonujące się w perspektywie nastawienia transcendentálnego, umożliwił niekończący się namysł nad istotą ducha stanowiący cel naukowego badania. Stąd też dopiero w fenomenologii, eksplorującej ową korelację Husserl widzi filozofię, która okazuje się nauką ujawniającą nieskończone pole pracy, zgłębiającą istotę subiektywności nie z punktu widzenia, biologicznego, psychologicznego, czy antropologicznego, lecz transcendentálnego, który można zinterpretować jako duchowy oraz infinityczny. Stąd cel, który uwyrażnia Husserl, ukazując projekt fenomenologii ma również charakter *par excellence* duchowy oraz nieskończony.

Świadomość kryzysu

Mając na uwadze ideę teleologii, w świetle fenomenologicznego ujęcia podmiotowości okazuje się, że dzięki wrodzonej człowiekowi idei teleologii jest ona faktem duchowym. Warto odwołać się w tym aspekcie do J.-F. Lyotarda, który stwierdza, że jeśli chodzi o fenomenologiczne ujęcie podmiotowości „bogactwo fenomenologii, jej »pozytywność« tkwi w jej wysiłku uchwycen-

¹⁷ Tamże, s. 50.

¹⁸ Tamże, s. 49.

nia człowieka jako takiego, zanim zostaną narzucone obiektywistyczne schematy, do których antropologia naukowa musi się odwoływać – i oczywiście właśnie na tym gruncie należy z fenomenologią dyskutować¹⁹. To właśnie w odniesieniu do człowieczeństwa Husserl pisze o kryzysie, który zauważmy jest *de facto* kryzysem świadomości oznaczającym trwanie w zaślepieniu na to, co nieskończone. Praktyczno-etyczne życie człowieka rozwija się dzięki stale podejmowanej refleksji. Warto dostrzec, że w ujęciu Husserla koniecznym warunkiem przezwyciężenia kryzysu świadomości okazuje się świadomość kryzysu, zdemaskowanie wszelkich zaślepiających przesądów, a dzięki temu „otrząśnięcie się z bycia oślepionym”, toteż świadomość kryzysu zyskuje w myśli niemieckiego filozofa wymiar terapeutyczny, oczyszczający. Warto – odwołując się do interpretacyjnych komentarzy – wyrazić, że twórca fenomenologii postępuje niczym lekarz skoncentrowany na uleczeniu schorzeń danego czasu²⁰. Chodzi przy tym o ujawnienie nieskończonych horyzontów świadomościowego życia, które pozostają zakryte w nastawieniu naturalnym, a w szczególności w nastawieniu nauk pozytywnych. Odwołajmy się do słów samego twórcy fenomenologii: „Nie możemy dłużej – czytamy w *Logice formalnej i logice transcendentnej* – dawać się oślepiać, zwłaszcza filozofii i logice, idealnym i regulatywnym ideom i metodom nauk »ściślejszym« – tak jakby rzeczywiście były one same w sobie absolutną normą, zarówno jeśli chodzi o istnienie przedmiotowe, jak i o prawdziwość”²¹. Analizując przyczyny kryzysu oraz jego symptomy, autor *Kryzysu...* daje się poznać jako myśliciel szczególnie uwrażliwiony na to, że w ramach analiz i badań nauki nie uwzględniają najbardziej istotnych zagadnień dotyczących ludzkiego życia, problemów związanych z jego sensem i znaczeniem²².

W odniesieniu do świadomości, dla której znamienne jest zorientowanie ku nieskończoności Husserl – zauważa Hans-Georg Gadamer – odwołuje się do pojęcia horyzontu. Pojęcie to stosowane jest, zdaniem Gadamera, w języku filozoficznym „głównie po to, aby charakteryzować w ten sposób powiązanie myślenia z jego skończonym określeniem i zasadę stopniowego rozszerzania pola widzenia. Kto nie ma żadnego horyzontu, ten nie widzi wystarczająco

¹⁹ J.-F. Lyotard, *Fenomenologia*, przeł. J. Migasiński, Warszawa 2000, s. 181.

²⁰ Zob. na ten temat: J. Dodd, *Crisis and Reflection. An Essay on Husserl's Crisis of the European Sciences*, Dordrecht 2004, s. 48.

²¹ E. Husserl, *Logika formalna i logika transcendentna. Próba krytyki rozumu logicznego*, przeł. G. Sowinski, Warszawa 2011, s. 270.

²² Zob. R. Bernet, I. Kern, E. Marbach, *An Introduction to Husserlian Phenomenology*, Evanston-Illinois 1993, s. 223.

daleko i dlatego przecenia to, co leży w pobliżu niego. Mieć horyzont natomiast oznacza wolność od ograniczenia do tego, co najbliższe, i możliwość wyglądania poza to. Kto ma horyzont, umie trafnie ocenić co do bliskości i dali, wielkości i małości znaczenie wszelkich rzeczy w tym horyzoncie”²³. W *Kryzysie...* Husserl pisze:

Przednaukowa, nie tknięta jeszcze przez naukę kultura jest zadaniem i osiągnięciem człowieka żyjącego w skończoności. Otwarty, nie mający końca horyzont, w którym żyje, nie jest mu jeszcze dostępny. [...] Nie ma żadnych nieskończonych zadań [...]. Ale wraz z pojawieniem się filozofii greckiej i jej pierwszym przeformowaniem drogą konsekwentnej idealizacji nowego sensu nieskończoności dokonuje się pod tym względem dalsza przemiana, wciągająca ostatecznie w swą orbitę wszelkie idee należące do sfery skończoności, a tym samym całą kulturę i skorelowane z nią człowieczeństwo²⁴.

To właśnie dzięki filozofii możliwa staje się przemiana ludzkiego ducha, który odtąd kieruje się ku nieskończonym zadaniom. W rozprawie *Filozofia jako ścisła nauka* Husserl eksponuje infiniistyczny charakter filozofii oraz urzeczywistnianych przez nią zadań²⁵. Ujmując filozofię jako naukę cofającą się do ostatecznych źródeł, podkreśla że fenomenologiczne badanie otwiera nieskończone pole pracy. Jest to projekt filozofii, w której same rzeczy oraz problemy stanowią asumpt do badania, filozofii, której „nie wolno zrzekać się radykalnej wolności od przesądów [...] a więc zamykać oczy na idee, które przecież w tak wielkim zakresie są absolutnie dane w bezpośredniej naczności”²⁶. Chodzi przy tym o radykalnie wolne od przesądów filozoficzne badanie, które mając cel wytyczony w nieskończonej odległości, posuwa się nieustannie naprzód. Nieskończoność horyzontu Husserlowskiego projektu filozofii trafnie charakteryzuje również Jacques Derrida, twierdząc, że przybiera on „postać nie-określonego otwarcia”²⁷. Husserl pisze, że właśnie dzięki „najwyższej samoświadomości, która sama staje się jedną z gałęzi nieskończonego zadania, filozofia może spełnić swą funkcję teleologiczną w odniesieniu do siebie samej, a przez to i w odniesieniu do autentycznego człowieczeń-

²³ H.-G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. B. Baran, Warszawa 2013, s. 415.

²⁴ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 23.

²⁵ E. Husserl, *Filozofia jako ścisła nauka*, s. 9.

²⁶ Tamże, s. 78–79.

²⁷ J. Derrida, *Pismo filozofii*, przeł. B. Banasiak, Kraków 1992, s. 176.

stwa²⁸. Pomiędzy świadomością stanowiącą centralny problem, a zarazem punkt wyjścia dociekań filozoficznych a ideą nieskończoności zachodzi ścisły związek. Zdaniem twórcy fenomenologii „wszelka historycznie rzeczywista filozofia [...] jest próbą urzeczywistnienia idei nieskończoności”²⁹.

Filozofia rozumiana jako zadanie leżące w nieskończoności musi dysponować metodą i narzędziami, dzięki którym staje się możliwa realizacja jej funkcji teleologicznej, a przy tym przezwyciężenie kryzysu świadomości. Postępowaniem umożliwiającym odsłonięcie horyzontu, uwolnienie od przesądów i dotarcie do absolutnej dziedziny bytowej, która ujawnia się w rezultacie wyłączenia tezy o istnieniu świata (tego, co transcendentne w ogóle) jest redukcja fenomenologiczna. Prowadzi ona do transcendentalnego *residuum* oraz – co istotne – przejścia od świadomości naturalnej do świadomości transcendentalnej, rozumianej jako pierwotne, konstytuujące źródło. Ideę redukcji transcendentalno-fenomenologicznej po raz pierwszy przedstawił Husserl w pracy *Idea fenomenologii*. Na mocy redukcji transcendentalnej zawieszeniu podlega tak zwana generalna teza nastawienia naturalnego, tj. nietematycznie spełniane przekonanie o istnieniu świata. Transcendentalna *epoché* uchylająca ważność generalnej tezy nastawienia naturalnego, polega zatem na zawieszeniu owego naturalnego faktu, sprowadzeniu go do jego absolutnego początku – transcendentalnej podstawy. To właśnie dzięki redukcji fenomenologicznej odślania się nieskończone zadanie, odwołując się do słów Paula Ricoeura, wewnętrzna praca „właściwa każdej nauce, mającej na uwadze wypracowanie swych własnych podstaw”³⁰. Fenomenologiczne badanie jawi się tym samym jako zadanie nie mające końca, rodzaj specyficznego „wzroku”, w którego perspektywie horyzont nie ma kresu. Warto w tym kontekście przywołać komentarz Eugena Finka, który stwierdza, że w fenomenologii nie chodzi o przeciwstawienie świata transcendentalnej subiektywności, lecz o „stawanie się świata w konstytucji transcendentalnej subiektywności”³¹. Innymi słowy, chodzi o sens, jaki nadaje światu transcendentalna subiektywność. Również zdaniem Piotra Łaciaka celem fenomenologii jest odsłonięcie korelacji między świadomością i światem. Autor ten stwierdza: „Mając na uwadze człony tej korelacji, refleksję transcendentalną można w istocie

²⁸ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 40.

²⁹ Tamże, s. 39.

³⁰ P. Ricoeur, *Fenomenologia i hermeneutyka: wychodząc od Husserla...*, przeł. M. Drwięga, [w:] *Fenomenologia francuska. Rozpoznania/ interpretacje/ rozwinięcia*, Warszawa 2006, s. 201.

³¹ E. Fink, *Die phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik*, [w:] tenże, *Studien zur Phänomenologie 1930–1939*, Den Haag 1966, s. 139.

uprawiać w dwojakim ukierunkowaniu, możemy wypreparować za pomocą redukcji subiektywność transcendentálną, jako absolutną sferę bytową daną w apodyktycznej oczywistości, sferę, w której konstytuuje się sens wszelkich innych dziedzin przedmiotowych (droga kartezjańska); lub możemy wyjść od analizy sposobów dania transcendentnej przedmiotowości [...] (droga przez *Lebenswelt* lub przez ontologię czy krytykę nauk pozytywnych)”, przy czym „dopiero [...] na drodze przez *Lebenswelt* redukcja fenomenologiczna jest *explicite* motywowana potrzebą przezwyciężenia kryzysu”³².

Redukcja fenomenologiczna, wydobywająca przeprowadzając ją subiektywność ze stanu bezrefleksyjności, powodująca zmianę nastawienia naturalnego na nastawienie transcendentálne stanowi – jak trafnie zauważa Paul Ricoeur – takie odwrócenie, które okazuje się „za jednym zamachem epistemologiczne i etyczne. Filozoficzna przemiana jest aktem w najwyższym stopniu autonomicznym. [...] Samostwierdzający charakter ugruntowania konstytuuje podmiot filozoficzny w podmiot odpowiedzialny”³³. Wydobywanie się subiektywności z kryzysu świadomości w istocie, jak stwierdza Husserl w 41 paragrafie *Medytacji czwartej*, jest rzeczywistym trudem wydobywania sensu „zastosowanym wobec wszelkiego rodzaju bytu, bytu dającego się w dowolnym czasie przeze mnie, ego, pomyśleć, w szczególności zaś zastosowanym wobec danej mi wstępnie w rzeczywistym doświadczeniu transcendencji przyrody, kultury, świata w ogóle [...]: jest on systematycznym odsłanianiem samej konstytuującej intencjonalności”³⁴. Sam tytuł paragrafu stanowi dowód na to, że autentyczne fenomenologiczne wydobywanie własnych zasobów *ego cogito* jest nieskończonym zadaniem, poprzez które rozumie on transcendentálny idealizm³⁵. We wspomnianym paragrafie czytamy: „konsekwencją unaocznienia i ogarnięcia tych horyzontów jest uniwersalna fenomenologia, ujęta jako procedura wydobywania na jaw własnych zasobów ego, procedura przeprowadzana [...] w duchu [pełnej] konkretności”³⁶. To właśnie medytacja nad sobą, odsłonięcie intencjonalnego potencjału świadomości, a przy tym ujawnienie uniwersalnej problematyki zawartej w teleologicznej idei filozofii, ma stanowić początek filozofii

³² P. Łaciak, *Fenomenologia jako terapia*, [w:] *Istnienie – Wartość – Twórczość. Prace dedykowane Profesorowi Władysławowi Stróżewskiemu z okazji 80. rocznicy urodzin*, Kraków 2016, s. 183.

³³ P. Ricoeur, *Fenomenologia i hermeneutyka*, s. 199–201.

³⁴ E. Husserl, *Medytacje kartezjańskie*, s. 126.

³⁵ Zob. tamże, s. 121.

³⁶ Tamże, s. 125.

„ugruntowujący jej rzeczywistość jako konieczną ideę praktyczną (początek [...] drogi, jaką mają przebyć nieskończone liczne prace wykonawcze”³⁷. Istotnym zamiarem Husserla jest podkreślenie możliwości przewyciężenia zaślepienia (kryzysu) i tym samym zaakcentowanie teleologicznego sensu mającego, zdaniem twórcy fenomenologii, „napęlić nas wielką wiarą w filozofię, nad której wyłonieniem pracujemy, posługując się tą metodą uprawianego poprzez medytacje wydobywania na jaw naszych własnych zasobów – napęlić do tego stopnia, byśmy byli w stanie podjąć tę filozofię jako temat naszych życiowych zamierzeń”³⁸. Można pokusić się o twierdzenie, że mieć świadomość kryzysu znaczy wkroczyć na drogę odsłaniania zasobów *ego*, powodujące odkrycie transcendentnego charakteru człowieczeństwa skierowanego ku biegunom nieskończoności. W rozprawie *Filozofia jako ścisła nauka* Husserl dobitnie stwierdza: należy twardo żądać, byśmy pamiętali także o odpowiedzialności, którą ponosimy za ludzkość. W imię czasu nie wolno nam rezygnować z wieczności”³⁹. Potencjał świadomości nie jest mierzony miarą tego, co skończone, zrozumieć znaczy nieustannie przekraczać siebie, wykraczać poza wszelkie bariery i uwikłania, „przewyciężyć dysharmonie zaznaczające się w stanowisku, jakie zajmujemy wobec rzeczywistości – wobec życiowej rzeczywistości, która ma dla nas znaczenie i w której my powinniśmy mieć znaczenie”⁴⁰. U podstaw namysłu nad życiem, nad własnym istnieniem leży motywacja skierowania świadomości ku nieskończoności. Nie dokonywać refleksji nad własnym istnieniem w świecie to pograżać się w kryzysie świadomości. Problematyka fenomenologii stawiająca w centrum zagadnienie świadomości odzwierciedla fakt, że subiektywność wiąże się z paradoksem. O ile w perspektywie nastawienia transcendentnego postawienie pytania dotyczącego życia i swych dokonań oznacza wejście na drogę samoświadomości i skierowanie ku temu, co nieskończone, o tyle pozostawanie w granicach nastawienia naturalnego oznacza trwanie w bezrefleksyjności i w światowych ograniczeniach. W konsekwencji kryzys świadomości pozostaje związany ze skończonością, a sama świadomość kryzysu, będąca rezultatem zmiany nastawienia z naturalnego na transcendentne, odsyła do idei nieskończoności. W tekście *Fenomenologia i antropologia* Husserl pisze o medytacji własnego życia świadomości, które wiąże się z krytycz-

³⁷ Tamże, s. 129.

³⁸ Tamże, s. 127–128.

³⁹ E. Husserl, *Filozofia jako ścisła nauka*, s. 73.

⁴⁰ Tamże.

nym rozjaśnianiem egzystencji, właściwej wysiłkowi przewycięzania kryzysu świadomości, dążenia ku temu, co nieskończone. W medytacji własnego życia świadomości ma swoje źródło, zdaniem Husserla, każdy sens, „sens, który ma dla mnie świat czy jakiegokolwiek fakty w obrębie świata. [...] Jako transcendentalne ego jestem więc absolutnie odpowiedzialnym podmiotem wszystkich moich przeżyć ważności istnienia. Poprzez redukcję transcendentálną, spostrzegając siebie jako to Ego, zajmuję teraz pozycję ponad wszelkim istnieniem świata, ponad swoim własnym, ludzkim istnieniem i ludzkim życiem⁴¹. Redukcja stanowiąca moment refleksji umożliwia przyjęcie nowej postawy, zmianę optyki, przekroczenie ograniczeń płynących z nastawienia naturalnego, w konsekwencji umożliwia właściwy ogląd i dystans, w którego perspektywie dokonania własnej świadomości i przyczyny kryzysu ukazują się wyraźnie i okazują się samozrozumiałe. „Właśnie to absolutne stanowisko ponad wszystkim, co ma ważność i może kiedykolwiek mieć ważność wraz z wszelką swą możliwą treścią, musi być koniecznie stanowiskiem filozoficznym. Jest to pozycja, którą daje mi redukcja fenomenologiczna. Właśnie dlatego wprowadziłem nowy wymiar pytań nigdy nie stawianych wobec tej istniejącej rzeczywistości. Odpowiedzi na te pytania pozwalają dopiero ujawnić konkretne, pełne istnienie i całkowitą ostateczną prawdę tego świata⁴². Świadomość kryzysu znamionująca możliwość jego przewycięzania wiąże się z krytyczną i rzetelną analizą intencjonalną. Metodę tę J.-F. Lyotard ujmuje jako „uprawianie »filozofii immanentnej« wobec świadomości naturalnej. Fenomenologiczne nastawienie „jest zorientowaniem, które posiadamy, gdy refleksyjnie spoglądamy na naszą postawę naturalną oraz wszystkie zachodzące w niej intencjonalności⁴³. Kryzys, o którym pisze Husserl jest *de facto* kryzysem świadomości, rozciągającym się na sferę nauki, filozofii, kultury, kryzysem dotykającym ich znaczenia dla ludzkiego życia. „Badacz przyrody nie uświadamia sobie, że stałym fundamentem jego subiektywnej przecież pracy myślowej jest otaczający go świat, w którym żyje, że stale jest on założony jako życiodajna gleba, jako pole pracy – jedyne pole, na którym jego pytania, jego metody myślenia mają sens⁴⁴. Chodzi zatem o kryzys *ego cogito*, które zapomina o tym, że wszelki sens i życiowe dokonania stanowią jego własne dzieło. „Nauka – czytamy w *Kryzysie*... – w swej tematyce zapomina o naocz-

⁴¹ E. Husserl, *Fenomenologia i antropologia*, s. 342.

⁴² Tamże, s. 342–343.

⁴³ R. Sokolowski, *Wprowadzenie do fenomenologii*, przeł. M. Rogalski, Kraków 2012, s. 54.

⁴⁴ E. Husserl, *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, s. 45.

nym świecie otaczającym, o tym świecie subiektywnym jedynie, zapomina również o pracującym nad nią podmiocie i naukowiec sam nigdy nie staje się dla niej tematem⁴⁵. Przewyciężenie kryzysu świadomości umożliwia transcendentna fenomenologia dzięki temu, że jak pisze Husserl „filozofującym punktem wyjścia czyni swe Ja, rozpatrywane wyłącznie w jego funkcji uznawania tego wszystkiego, co ma dlań moc obowiązującą, i poddaje to czysto teoretycznej obserwacji”⁴⁶. W świetle takiego ujęcia ostatnia praca niemieckiego filozofa jest rozważaniem dotyczącym korelacji między *ego* a *cogito*, krytyczną analizą przyczyn i faktu kryzysu świadomości, który stać się ma odtąd świadomością kryzysu. Słusznie dostrzega w tym kontekście Lévinas, że „doniosłość koncepcji Husserlańskiej polega na umiejscowieniu kontaktu ze światem w samym sercu bytu świadomości”⁴⁷. Warunkiem dostępu do tej sfery jest zmiana nastawienia. Znaczące wydają się w tym kontekście następujące słowa Husserla: „Jako człowiek w świecie – pisze Husserl – stawiam światu wszystkie teoretyczne, wszystkie praktyczne pytania, wszystkie pytania dotyczące mojego własnego życia (*Schicksalfragen*). Czy mam z nich zrezygnować? Czyż nie muszę tego uczynić, skoro świat w swoim istnieniu jest i pozostaje poddany *epoché*? Wydaje się, że wówczas nigdy już nie powrócę do świata i do wszystkich pytań, które stawia mi życie, pytań, dla których filozofuję, dla których dążę do nauki jako racjonalnego i radykalnego namysłu nad światem i ludzkim istnieniem (*menschliches Dasein*)”⁴⁸.

W perspektywie projektu fenomenologii transcendentalnej okazuje się, że przyczyny kryzysu mają charakter nie tyle teoretyczny, ile przede wszystkim praktyczno-etyczny. Warto odwołać się w tym kontekście do Józefa Czarkowskiego, który stwierdza, iż „doniosłość problemu możliwości zbudowania filozofii autentycznej wynika stąd, że problem ten ma wymiar nie tylko teoretyczny, ale i praktyczny. Filozofia jest, zdaniem Husserla, absolutnie niezbędna do wyjaśnienia rzeczywistości i rozumnego ukształtowania życia. Beład i deformacje w filozofii pociągają za sobą kryzys kultury i całego życia ludzkiego. Nauki szczegółowe nie są w stanie zastąpić filozofii i wyjaśnić nam sensu życia i świata”⁴⁹. Dochodzi tym samym do zafałszowania pod-

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, s. 49.

⁴⁷ E. Lévinas, *Teoria intuicji w fenomenologii Husserla*, przeł. P. Mrówczyński, [w:] *Fenomenologia francuska*, s. 109.

⁴⁸ E. Husserl, *Fenomenologia i antropologia*, s. 341.

⁴⁹ J. Czarkowski, *Filozofia czystej świadomości. Redukcja, refleksja, czysta świadomość w fenomenologii transcendentalnej Edmunda Husserla*, Toruń 1994, s. 6.

miotowości. „W świecie obiektywno-naukowym dochodzi do całkowitego zapomnienia subiektywności o sobie samej. W ramach owego totalnego samozapomnienia subiektywność nie tylko nie rozpoznaje naturalnego świata jako rezultatu konstytucyjnych dokonań, lecz także przesłania ten świat szatą obiektywistycznych idei, a w efekcie samo naturalne nastawienie ulega naturalistycznemu zafałszowaniu”⁵⁰. Fenomenologia kładzie kres separacji między teorią a praktyką, poznaniem a życiem, separacji będącej symptomem zbłądzenia nauk i samozapomnienia podmiotowości (pograżania się jej w anonimowości)⁵¹. Zdaniem Husserla, filozofia powinna być „poznaniem z powszechnej najwyższej i ostatecznej samoświadomości, rozumienia siebie, własnej odpowiedzialności poznającego za swoje osiągnięcia poznawcze, lub co mówi to samo, powinna być ona nauką absolutnie się usprawiedliwiająca i poza tym nauką uniwersalną”⁵². Dla niemieckiego filozofa świadomość znaczyła znacznie więcej, aniżeli filozoficzna koncepcja, czy inspiracja, lecz wiązała się z odkryciem nowej ludzkiej siły, umożliwiającej przezwycięzenie kryzysu, świadczącej o uzdrawiającej mocy filozofii. Stanowiło to asumpt do radykalnego odnowienia i przypomnienia o ponadczasowych oraz mających charakter regulatywny ideach człowieka, filozofii i nauki.

Bibliografia

- Arystoteles, *Zachęta do filozofii*, przeł. K. Leśniak, [w:] tenże, *Zachęta do filozofii. Fizyka*, przeł. i red. K. Leśniak, PWN, Warszawa 2010.
- Bernet R., Kern I., Marbach E., *An Introduction to Husserlian Phenomenology*, Evanston–Illinois 1993.
- Czarkowski J., *Filozofia czystej świadomości. Redukcja, refleksja, czysta świadomość w fenomenologii transcendentnej Edmunda Husserla*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 1994.

⁵⁰ P. Łaciak, *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla*, Katowice 2012, s. 38.

⁵¹ Tamże, s. 28–38.

⁵² Zob. E. Husserl, *Erste Philosophie (1923/24)*, T. 2: *Theorie der phänomenologischen Reduktion*, hrsg. von R. Boehm, [w:] Husserliana – Edmund Husserl: *Gesammelte Werke*, Bd. 8, Den Haag 1959, s. 3. „Philosophie sollte danach Erkenntnis aus einer durchgängigen höchsten und letzten Selbstbesinnung, Selbstverständigung, Selbstverantwortung des Erkennenden für seine Erkenntnisleistungen sein, oder was dasselbe sagt, sie sollte sich absolut rechtfertigende Wissenschaft, und zudem Universalwissenschaft sein”.

- Derrida J., *Pismo filozofii*, przeł. B. Banasiak, inter esse, Kraków 1992.
- Dodd J., *Crisis and Reflection. An Essay on Husserl's Crisis of the European Sciences*, Cluwer-Academic-Publishers, Dordrecht 2004.
- Fink E., *Die phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik*, [w:] tenże, *Studien zur Phänomenologie 1930–1939*, M. Nijhoff, Den Haag 1966.
- Gadamer H.-G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. B. Baran, PWN, Warszawa 2013.
- Husserl E., *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, hrsg. von W. Biemel, [w:] Husserliana – Edmund Husserl, *Gesammelte Werke*, Bd. 6, M. Nijhoff, Den Haag 1962.
- Husserl E., *Erste Philosophie (1923/24)*, T. 2: *Theorie der phänomenologischen Reduktion*, hrsg. von R. Boehm, [w:] Husserliana – Edmund Husserl: *Gesammelte Werke*, Bd. 8, M. Nijhoff, Den Haag 1959.
- Husserl E., *Fenomenologia i antropologia*, przeł. S. Walczewska, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, t. 32, 1987, s. 333–346.
- Husserl E., *Filozofia jako ścisła nauka*, przeł. W. Galewicz, Biblioteka ALETHEIA, Warszawa 1992.
- Husserl E., *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*, przeł. J. Sidorek, Biblioteka ALETHEIA, Warszawa 1993.
- Husserl E., *Logika formalna i logika transcendentálna. Próba krytyki rozumu logicznego*, przeł. G. Sowinski, IFiS PAN, Warszawa 2011.
- Husserl E., *Medytacje kartezjańskie z dodaniem uwag krytycznych Romana Ingarden*, przeł. A. Wajs, IFiS PAN, Warszawa 1982.
- Lévinas E., *Teoria intuicji w fenomenologii Husserla*, przeł. P. Mrówczyński, [w:] *Fenomenologia francuska. Rozpoznania. Interpretacje. Rozwinięcia*, red. J. Migasiński i I. Lorenc, IFiS PAN, Warszawa 2006, s. 99–126.
- Liotard J.-F., *Fenomenologia*, przeł. J. Migasiński, Wydawnictwo KR, Warszawa 2000.
- Łaciak P., *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- Łaciak P., *Problem „telos” człowieczeństwa w fenomenologii Edmunda Husserla*, [w:] *Filozofia jako sposób odczuwania i konceptualizowania ludzkiego losu*. Materiały z sesji naukowej Katowice–Wisła, 11–14 maja 1998 r., red. J. Bańka, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Ricoeur P., *Fenomenologia i hermeneutyka: wychodząc od Husserla...*, przeł. M. Drwięga, [w:] *Fenomenologia francuska. Rozpoznania/ interpretacje/ rozwinięcia*, IFiS PAN, Warszawa 2006, s. 194–233.
- Sokolowski R., *Wprowadzenie do fenomenologii*, przeł. M. Rogalski, IFiS PAN, Kraków 2012.

Abstract

The Problem of Crisis of Consciousness and Consciousness of Crisis

The aim of the article is to demonstrate that according to Husserl's thought, the general crisis is connected with theoretical difficulties and concerns the tasks of phenomenology. In the article this question is considered in two steps. At first the author concentrates on the crisis of consciousness whose consequences are connected with the distortion of norms and human life. The possibility of overcoming the crisis is found in the perspective of the second step, namely the consciousness of crisis which may be interpreted as an important motivation of Husserl's project of transcendental phenomenology.

Key words: transcendental phenomenology, idea of infinity, crisis, Edmund Husserl, consciousness